

Література:

Бей Микола. Про Майданську, її лібретто ораторії “Святий Дніпро” та ще дещо // Україна і світ (Канада). – 1996. – 14-20 лют. – С. 10.

Загайкевич Марія. Музичний літопис боротьби й звитяги // Культура і життя. – 2001. – 8 трав. – С. 3.

Івасюк Оксана. “...Відчув мою долоню біля серця” // Молодий буковинець. – 1998. – 11 верес. – С. 6.

Китайгородська Віра. “Моя орбіта – довкола Буковини”: Відтінки літературно-філософського портрета // Буковинське віче. – 1997. – 14 черв. – С. 3.

Лобовик Ірина. Софія Майданська: “Ще довго нам даватиметься взнаки холопський синдром...” // Березіль. – 1995. – № 5-6. – С. 3-24.

Майданська-Ілюк Одарка: “Пам’ятаю!” // Слово Просвіти. – 2002. – 12-18 квіт. – С. 9.

Майданська Софія. А нас багато... // Вісті з України. – 1993. – № 43. – С. 10.

Майданська Софія. Літописець // Сучасність. – 2000. – № 11. – С. 141-144.

Майданська Софія. Провінційність – то поняття, знегативлене імперією... (Інтерв’ю вела Ірина Садова) // Буковинський журнал. – 1995. – № 3-4. – С. 74-80.

Майданська Софія. 10 років у моїй долі // Українське слово. – 2001. – № 1. – С. 1.

Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / За ред. І. Дзевєріна. – Т. 3: К–Н. – К.: “Укр. енциклопедія” ім. М.Бажана, 1995. – С. 256.

Шум Аріядна. Ораторіальний літопис “Святий Дніпро” // Гомін України (Канада). – 1996. – 17 квіт. – С. 7.

При цитуванні ораторії “Святий Дніпро” використано вкладку до компакт-диска “Sacred Dnipro: Oratorio” (Copyright: Canadian Ukrainian Opera Association. Recorded live at Massey Hall, Toronto, Canada, April 28, 1996. Orders: 620 Spadina Avenue, Toronto, Ontario, M5S 2H4).

МАКСИМ КИРЧАНІВ
Воронезький університет
Воронез, Росія

КАНАДСЬКА ЛІТЕРАТУРА У ПОШУКАХ УКРАЇНСЬКОГО КОРИННЯ (ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОСТІ ДЖЕНІС КУЛИК КИФЕР)

Дженіс Кулик Кіфер – письменниця, яка народилась в Торонто і одержала освіту у Франції і Англії, вона живе в Онтаріо, можливо, вона – не тільки найкрупніша канадська письменниця українського походження, але і та, яка глибше інших інтегрувалася в канадське суспіль-

ство. Канадська критика указує на те, що успіх письменниці – результат розриву з українським етнічним середовищем¹. Творчість письменниці привертає увагу дослідників, їй було присвячено дві дисертації². Вона пише прозу англійською мовою, її шлях до української тематики не простий. Вона довго опиралася цьому, сприймаючи себе як канадську письменницю, що підтверджує припущення Т. Журженко про те, що жінки-письменниці можуть належати до двох абсолютно різних течій – вони можуть бути національно чи антинаціонально орієнтовані³. Перша поетична книга “Білизна ангелів менших” з’явилася в 1986 році. Твори письменниці (наприклад, “Експрес Париж – Неаполь”, “Сузір’я”)⁴ виходили в 1980 – 1990 рр. Вона – авторка декількох літературознавчих праць⁵. Ці книги і статті вийшли англійською, і знайти в них що-небудь українське – задача складна і нездійсненна з причини повної відсутності українських мотивів.

Подібно багатьом українським емігрантам, які виростили і одержали освіту на Заході, її з Україною пов’язує небагато. З нею вона контактує на сторінках своїх книг і на професійному рівні: у 1998 році Дженіс Кулик Кіфер разом з відомою українською дослідницею Соломією Павличко випустила спільну роботу “Київ двох земель: нове бачення. Антологія розповідей з України і Канади”. У 2005 році вона опублікувала книгу про розвиток української канадської ідентичності⁶. Романи “Зелена бібліотека” і “Мед і попел: історія сім’ї”⁷ – найяскравіші з її “українських” творів. Тому, канадська критика схильна бачити в ній письменницю, яка відкриває свою “другу країну” – Україну. Українські дослідники відзначають, що романи викликали суперечки в Україні і Канаді, де були сприйняті як тексти-пошуки канадської національної ідеї, в яких виявилися б вписаними долі та життєві шляхи післявоєнних європейських емігрантів⁸.

У “Зеленій бібліотеці” і “Меді і попелі”, за словами авторки, вона хотіла “виписати свою етнічну приналежність у прямому розумінні цього слова”⁹. Засобами англійської мови письменниця реконструює українську дійсність. Це їй зробити не вдається, і замість реконструкції вийшла міфологізація. Вона створила ще один з літературних міфів, пов’язаних з Україною, підтверджуючи свій розвиток в рамках саме канадської літератури, оскільки для Канади створення своїх літературних і національних міфів було, а на фоні сучасного мультикультуралізму, є актуальною задачею¹⁰. Реконструкція України зроблена на основі спогадів родичів-українців і власних авторських вражень від поїздок до України. Героїня “Зеленої бібліотеки” Іва Чаун несподівано дізнається про своє наполовину українське походження. Це приводить до різних змін в її житті: вона виявляється вимушеною переглянути і відмовитися від сформованих протягом років життєвих стереотипів. Вона намагається сама визначити свою національну ідентичність. Інші герої книги, емігранти старшого покоління, пан Мороз і Оля Павленко, готові до реального повернення в Україну. Для другого покоління канад-

ських українців повернення на історичну батьківщину неможливе. Для третього – повернення може мати тільки символічний характер.

Героїня роману Іва Чаун готується до поїздки на батьківщину предків як туристка. Такий зміст книги підтверджує припущення канадської критики про те, що в 1990-і роки англomовна проза національних співтовариств в Канаді відійшла від традиційного для себе питання “Де ми?”, намагаючись знайти відповідь на інше: “Хто ми?”¹¹. Історична батьківщина і подорож туди розглядалася в такій ситуації як один із способів знайти відповідь. Перед реальною мандрівкою вона відвідує Україну в уяві. Ця метафорична поїздка – своєрідний досвід знайомства з Україною. У 1993 році Іва випадково знаходить стару фотографію, де бачить жінку з хлопчиком, який схожий на її сина. Після цього у неї з’являються підозри, що вона має українське походження. Вона починає свої пошуки і звертається по допомогу до своїх знайомих – сім’ї Морозів. Оля Павленко (пані Мороз) підтверджує, що хлопчик з фотографії – Іван Котелько, її батько, а його мати, бабуся Іви – українська поетка Леся Львович, розстріляна в Бабиному Яру¹². У одному з інтерв’ю Кулик Кіфер призналася, що прототипом Лесі стала Олена Теліга¹³.

За словами сучасного українського дослідника Н. Тучинської, Оля Павленко – не другорядний персонаж. Вона виконує роль казкаря, першовідкривача для Іви її історичної батьківщини. Одна згадка про розстріляну поетку відкриває невідомий світ української культури. Факт українського походження змінює ставлення Іви до Олі Павленко. Якщо в її дитячих спогадах – вона – прибиральниця в їх будинку, яка не знає англійської мови, то тепер вона визнає, що Оля Павленко вільно говорить англійською мовою і має дві освіти. Ще дивніше для Іви, що українська мова і українська культура – основні чинники національної ідентифікації для Олі Павленко. Іва визнає, що її батько так і не вивчив англійську мову, вважав за краще жити серед українських емігрантів. Українська мова для нього – показник чужості канадському суспільству.

Оксана Мороз, ще одна з героїнь “Зеленої бібліотеки”, представляє друге покоління еміграції. Вона символізує глибину і ступінь асиміляції деякої частини української діаспори. Вона не хоче повертатися в Україну після того, як та стала незалежною державою. Вона соромиться свого українського походження, а після того, як її батько і брат повертаються на батьківщину, – відмовляється контактувати з ними. Не розуміючи своїх вчинків, не усвідомлюючи їх негативної ролі, вона позбавляє себе унікальності, особистості і індивідуальності. Оксана ви-креслила з пам’яті частину історії своєї сім’ї, остаточно асимілюючись в Канаді. Іва, у свою чергу, летить в Україну, де зустрічається з Олексою Морозом. Граючи з ним в слова, заучуючи нові українські фрази, вона усвідомлює, що українська мова і українська культура для неї рідні. Тому в англomовний текст вводяться українські слова¹⁴. Проте, під час

сварки Олекса перекладає її з англійської на українську дві фрази “I Love You” і “Fuck You” – саме цей урок мови показує їй, наскільки вона повернулася до України, хоча вона і розуміє, що ніколи не навчиться вільно говорити українською мовою. Така точка зору українського критика Наталії Тучинської. Український канадський дослідник Максим Тарнавський інтерпретує цей аспект інакше. Коментуючи слова одного з героїв роману про відсутність в українській мові еквівалента для англійського “Fuck You”, він відзначає, що так може писати лише людина, котра “має дуже вичищене уявлення про українську культуру”¹⁵.

У романі “Зелена бібліотека” є і автобіографічні мотиви. Автор сама зробила подорож з Канади до Києва. У романі описаний її власний досвід зближення з культурою, яка до цього була для неї чужою. Коментуючи цю ситуацію, вона пише: “спочатку я чинила опір візиту, удвічі сильним було у мене відчуття сорому, який я завжди випробувала при одній тільки думці про Шевченка, сорому за мою українську мову, яка примушувала мене читати “Кобзаря” в перекладі”. Проте, відвідання музею Тараса Шевченка в Києві звільнило її від “юнацького сорому” за українське походження. На останніх сторінках “Зеленої бібліотеки” Іва телефонує Олексі до Києва з Канади. Ця символічна сцена втілює відновлення її зв'язку з історичною батьківщиною, з українською мовою, що, на думку української критики, говорить про бажання Дженіс Кулик Кіфер показати важливість збереження української мови для української діаспори в Канаді¹⁶. Тема подорожі і повернення нащадків європейських емігрантів і самих емігрантів на їх історичну батьківщину – не нова тема для канадських письменників європейського походження. Дженіс Кулик Кіфер в одній з своїх наукових праць, коментуючи проблему повернення, писала, що дорога додому пов'язана з багатьма психологічними труднощами: “нам говорили, що ми не можемо повернутися додому, а якщо ви повернетесь, то зрозумієте, що дім перемістився, він розташований не там і не тут, не в новій або старій країні, він знаходиться десь посередині”¹⁷.

Тема повернення – результат роботи пам'яті і прагнення зафіксувати її у вигляді літературного наратива. За словами Дж. Півато, повернення або подорожі в країну предків, реальні і уявлені, допомагають усвідомити свою історичну батьківщину, поглянути на неї під своєю точкою зору. Мандрівки нерідко приводять до змін у відношенні до Канади і канадського суспільства. Ці подорожі важливі, тому що стимулюють перегляд старих і традиційних сімейних наративів і стереотипів про предків-емігрантів. Дж. Півато пише, що в сімейних міфологіях емігрантів вже мертві предки можуть бути більш живими, ніж їх живі нащадки. Саме поїздки приводять до ревізії цієї думки серед наймолодших представників етнічних груп¹⁸. Ці зміни і аналізує Дж. Кулик Кіфер.

Роман “Зелена бібліотека” зустрів різні оцінки серед канадських

українців. Багато хто з діячів української громади сприйняв його як спрощений опис української дійсності, як спробу автора розповісти навіть не історію України, а історії українців, з якими вона знайома слабо. До того ж сама Кулик Кіфер в одному з інтерв'ю заявила, що своїм романом хотіла розповісти “багато історій”¹⁹. Дослідник української літератури М. Тарнавський припускає, що основа пошуків етнічності в романі – це українська історія. Тарнавський указує на поверхневий рівень знання української історії Дж. Кулик Кіфер, припускаючи, що вона могла прийти на сторінки роману із сторінок “України: історії” Ореста Субтельного – видання, розрахованого на англomовного читача. Українська критика Канади вказувала на те, що Дж. Кулик Кіфер написала в значній мірі спрощений роман, оскільки зосередила свою увагу на таких образах (наприклад, Чорнобилі), які більшою мірою відомі і зрозумілі для середнього канадця. Тому М. Тарнавський указує на те, що роман фрагментарний²⁰.

“Мед і попіл” – ще одна “українська” книга письменниці. Коментуючи її творчу історію, вона відзначала, що сама “росла з історіями, які примусили мене усвідомити, що я походжу з того місця, яке проймає історією”. Слід визнати, що цей роман вписується в подібні твори (що знаходяться на межі прози і публіцистики) канадських авторів, нащадків європейських емігрантів. Примітно, що книги подібного плану виникли в кінці 1990-х років, а їх появі передувало зростання інтересу до Східної Європи²¹ як батьківщини значного відсотка сучасних канадців. “Мед і попіл” – робота, заснована на реальних спогадах авторки і її родичів. Події, описувані в книзі, починаються в 1900 році з народженням діда письменниці Томаша Соловського. Вона розглядає історію п’яти поколінь своєї сім’ї і завершує відвідинами Києва в 1997 році. Коментуючи особливості книги, вона указує на те, що “писала не тільки про історію сім’ї, але і про те, як ця сімейна історія переплітається з історією країни”. Видавці книги указують, що книга містить цінний “досвід іммігрантів, загальний для багатьох канадців”. Це – дуже особистий погляд на історію України крізь історію декількох поколінь однієї сім’ї: “кожна сім’я має свої міфи і кожний з її членів вправі їх по-своєму інтерпретувати”. Один з канадських критиків, аналізуючи “Мед і попіл”, підкреслив те, що книга стала цінним нагадуванням того, що Україна, яку багато канадських українців сприймають як батьківщину, не “така приємна, як ми звикли думати”. “Мед і попіл” став спробою узагальнення досвіду декількох поколінь канадських українців, кроком у бік відмови від упереджень, що дісталися в спадок від своєї “старої країни”²².

Аналізуючи проблему ідентичності Дж. Кулик Кіфер, потрібно згадати про роль мовного чинника. Її стосунки з українською мовою не можна назвати ідеальними. Кулик Кіфер згадує, що удома батьки з нею не розмовляли українською²³. У одній з своїх наукових праць вона пише: “через мову я взнала страшні приниження, мої вчителі в україн-

ській школі, які знали тільки основи англійської мови, не учили нас ні граматиці, ні лексиці, дотримуючись тієї думки, що їх задача навчити нас формулювати свої думки або виправити нашу вимову. Вони відмовилися повірити, що я не говорю на українській мові, що вона мені не рідна, а чужа". Вона не заперечує, що вже двадцять років намагається зрозуміти українську мову, історію і культуру. Мовні труднощі характерні для багатьох канадських українців: якщо в 1990-і роки близько 50 % канадських українців визнавали українську мову як рідну, то лише 20 % використовували її регулярно в побуті²⁴.

Не дивлячись на чужість української мови, її проза містить українські мотиви, і тому її "українські" книги можна інтерпретувати в категоріях "літературних історій". Цей контекст показує, що її художня творчість представлена швидше "гіпотетичними припущеннями"²⁵, ніж результатами наукового аналізу, що особливо цікаве, якщо брати до уваги, що Дж. Кулик Кіфер не тільки письменниця, але і відома дослідниця канадської літератури. Відрив літературного компоненту творчості від наукового перетворює українські сюжети на спогади, викликані особистим досвідом. Це робить її українську прозу уразливою зі сторони критики.

Розглядаючи ідентичність Д. Кулик Кіфер, згадаємо і про науково-дослідну діяльність письменниці. У центрі її інтересів – модернізм і канадська література. Її дослідження присвячені проблемам канадської літератури. Українська проблематика і історія української літератури потрапляють в сферу її уваги не часто. Цьому сприяє те, що рідна мова для Д. Кулик Кіфер саме англійська, а українською вона володіє у меншій мірі. Тому в центрі її досліджень проблеми, не пов'язані з Україною зовсім: морська проза, канадський модернізм. Правда, у ряді своїх наукових розвідок вона надала увагу мультикультуралізму, транскультурним зв'язкам, їх віддзеркаленню в літературі, проблемам етнічності²⁶. Не дивлячись на високий рівень наукового аналізу проблем, зв'язаних і з українською діаспорою, це не робить її ближчою до українського культурного середовища.

Таким чином, її інтеграція і асиміляція в англо-канадське суспільство була настільки глибока, що вона не відділяє себе від канадської літератури і саме їй присвячує велику частину своїх наукових досліджень, оскільки об'єктивно сприймає її як "свою". Можна згодитися зі словами Максима Тарнавського про те, що Д. Кулик Кіфер не "є частиною суспільства, про котре вона пише", оскільки її проза "типово канадська". В даному випадку ми спостерігаємо один з проявів канадського мультикультуралізму: література меншини перестає бути такою, вливаючись в національний літературний контекст. Твори письменниці важко співвідносити з якимсь одним певним типом літератури: вона може бути інтерпретована в категоріях етнічної літератури або літератури етнічної меншини²⁷. У її ідентичності англо-канадський елемент запанував над українським. Сама вона позиціонує себе як канадську

письменницю²⁸.

В такій ситуації питання про Дж. Кулик Кіфер як українську авторку не стоїть. Дженіс Кулик Кіфер – англomовна дослідниця та письменниця українського походження, зв'язок котрої з канадською українською громадою, не дивлячись на всю ширість і наївність її книг, слабкий, поверхневий і нерозвинений. Дженіс Кулик Кіфер почала шукати свою Україну в зрілому віці. Роман Д. Кулик Кіфер – роман феміністський, а не український. Саме фемінізмом, бажанням затвердити вільний вибір жінки, яка вольна у визначенні своєї власної ідентичності, він програє романам інших авторів українського походження.

Романи Дженіс Кулик Кіфер демонструють нам зв'язок мови написання з тими уявленнями про батьківщину, які ця мова формує. Така ситуація стала результатом того, що і Дж. Кулик Кіфер сама, не віддаючи собі в цьому звіту, створювала свої українські наративи в рамках постколоніального контексту. Україна, яку вона описує – колонізована українська реальність, яку вона намагається деколонізувати: з одного боку, ментально її осмислити, представити як своє велике “місце пам'яті”, а, з іншого, зрозуміти її і, тим самим, звільнити. Набір українських дискурсів, який ми спостерігаємо в романах англomовних письменників українського походження, є постколоніальним через мову їх описання.

Перед тим, як поставити останню крапку в статті, хотілося б згадати своєрідну дихотомію, співіснування двох образів-символів (*Ukraine* і *Україна*), яка характерна для романів Дж. Кулик Кіфер. Визначаючи чим є (чи була) “стара батьківщина” для сучасних англomовних письменників українського походження, тим, що англійською називається *Ukraine* або тим, як вона звучала для їх батьків *Україна*, ми змушені констатувати, що друге прочитання, розуміння позбавлене для них великої актуальності. Така англomовна перцепція *Ukraine* розвивається навколо декількох сюжетів, характерних і для україномовних інтелектуалів, що підтверджує доцільність звернення до їх творчості як до джерела для вивчення української історичної пам'яті в ХХ столітті в інтелектуальній традиції української діаспори.

Примітки:

¹ Mukherjee A.P. Canadian Nationalism, Canadian Literature and Racial Minority Women // *Floating the Borders: New Contexts in Canadian Criticism* / ed. N. Aziz. – Toronto, 1999. – P. 151-172.

² Clayton Ch. Finding the Other Family: A Profile of Janice Kulyk Keefer // *Books In Canada*. – 1998. – Vol. 27. – No 8; Clayton Ch. Interview with Janice Kulyk Keefer // *Journal of Commonwealth Literature*. – 1999. – Vol. 34. – P. 183-197; *Divided Loyalties: Janice Kulyk Keefer's Travels Through Life and Literature Prove that you Can Come Home Again* // *Books In Canada*. – 1990. – Vol. 19. – No 6. – P. 18-21; Howells C. A. Janice Kulyk

Keefe's Travelling Ladies (for Simone Vauthier) // *British Journal of Canadian Studies*. – 1992. – Vol. 7. – No 2. – P. 415-425; Nicholson C. Grain of the Actual: Janice Kulyk Keefe and Her Writing // *British Journal of Canadian Studies*. – 1992. – Vol. 7. – No 2. – P. 397-414; Marald E.A. In Transit: Aspects of Transculturalism in Janice Kulyk Keefe's Travels. Dissertation. – Umea University, 1996; Tychynska N. From ethnic towards transnational: "The Green Library" by Janice Kulyk Keefe. Master's thesis. – Ontario: Lakehead University, 2002.

³ Zhurzhenko T. Ukrainian Feminism(s): Between Nationalist Myth and Anti-Nationalist Critique. – Vienna, 2004.

⁴ Kulyk Keefe J. White of the Lesser Angels. – Charlottetown, 1986; Kulyk Keefe J. The Paris; Napoli Express; Ottawa, 1986; Kulyk Keefe J. Constellations. – Toronto, 1987; Kulyk Keefe J. Traveling Ladies. – Toronto, 1992; Kulyk Keefe J. Rest Harrow. – Toronto, 1992.

⁵ Kulyk Keefe J. Under Eastern Eyes: A Critical Readings in Maritime Fiction. – Toronto, 1988; Kulyk Keefe J. Reading Mavis Gallant. – Toronto, 1989.

⁶ Kulyk Keefe J., Pavlychko S. Kyiv, of Two Lands: New Visions, an Anthology of short fiction from Ukraine and Canada. – Coteau, 1998; Kulyk Keefe J. Dark Ghost in the Corner: Imagining Ukrainian-Canadian Identity. – Saskatoon, 2005.

⁷ Kulyk Keefe J. The Green Library. – Toronto, 1996; Kulyk Keefe J. Honey and Ashes: the Story of Family. – Toronto, 1998.

⁸ Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // *Ї. Незалежний культурологічний часопис*. – 2004. – Т. 35.

⁹ Kulyk Keefe J. Coming Across Bones: Historiographic Ethnofiction // *Writing Ethnicity: Cross-Cultural Consciousness in Canadian and Quebecois Literature*. – Quebec, 1996. – P. 84-104.

¹⁰ Carson N. Canadian Historical Drama: Playwrights in the Search of the Myth // *Studies in Canadian Literature*. – 1977. – Vol. 2. – № 2.

¹¹ Hulan R. Who's There? // *Essays in Canadian Writing*. – 2000. – № 71. – P. 61-69.

¹² Kulyk Keefe J. The Green Library. – Toronto, 1996.

¹³ The Ukrainian Weekly. – 1996. – Vol. LXIV. – №. 45.

¹⁴ Дженіс Кулік Кіфер не самотня в поєднанні англійської мови з неанглійськими лексичними елементами. Див. по даній проблемі: Tiesen H.F. Mother Tongue as Shibboleth in the Literature of Canadian Mennonites // *Studies in Canadian Literature*. – 1988. – Vol. 13. – № 2; Aponiuk N. The use of Ukrainian names by three contemporary Canadian writers // *The Ukrainian experience in Canada: Reflections* / Ed. J. Rozumnyj, O. Gerus, M. Marunchak. – Winnipeg, 1994. – P. 304-311.

¹⁵ Максим Тарнавський у зв'язку з цим пише: "Anyone who believes that Ukrainians has no equivalent for the F word has a very sanitized notion of Ukrainian culture" – Tarnawsky M. "What is Told" in "The Green Library".

History, Institutions, Language. A Paper presented at the conference Cross-Stitching Cultural Borders: Comparing Ukrainian Experience in Canada and the United States. October 29-31, 1998. Toronto // *Canadian Ethnic Studies*. – Vol. 31. – № 3. – P. 104-113.

¹⁶ Тучинська Н. Мова і національна свідомість. Канадсько-український варіант // *І. Незалежний культурологічний часопис*. – 2004. – Т. 35; Kulyk Keefer J. Coming Across Bones: Historiographic Ethnofiction // *Writing Ethnicity: Cross-Cultural Consciousness in Canadian and Quebecois Literature*. – Quebec, 1996. – P. 84-104.

¹⁷ Thomas B. The New Historicism and the Other Old-Fashioned Topics. – Princeton, 1991; Kulyk Keefer J. The Sacredness of Bridges: Writing Emigrant Experience // *Literary Pluralities* / Ed. C. Verduyn. – Peterborough, 1998. – P. 97-110.

¹⁸ Про цю проблему див.: Verduyn C. Memory Work / *Migrant Writing* // *Intersexions: Issues in Race and Gender in Canadian Women Writing*. – New Delhi, 1996. – P. 106-115; Pivato J. Effects on Italian Communities of Migration to Canada: A Literary Perspective // *Migration and the Transformation of Culture*. – Toronto, 1992. – P. 253-265.

¹⁹ *The Ukrainian Weekly*. – 1996. – Vol. LXIV. – № 45.

²⁰ *Canadian Ethnic Studies*. – Vol. 31. – № 3. – P. 104-113.

²¹ Eksteins M. *Walking Since Daybreak: A Story of Eastern Europe and the Heart of Our Century*. – Toronto, 1999; Karafilly I. *Ashes and Miracles: A Polish Journey*. – Toronto, 1998; Hoffmann E. *Exit into History: A Journey Through New Eastern Europe*. – Toronto, 1993.

²² Kulyk Keefer J. *Honey and Ashes: the Story of Family*. – Toronto, 1998; Kostash M. *A Journey into Eastern Europe*. – Toronto, 1993; Diakunchak Y. *A New Memoir by Ukrainian Canadian Kulyk Keefer* // *The Ukrainian Weekly*. – 1999. – Vol. LXVII. – № 9; Kröller E.-M. *How Do You Go Back To Where You've Never Been* // *Canadian Literature*. – № 164.

²³ *The Ukrainian Weekly*. – 1996. – Vol. LXIV. – № 45.

²⁴ Про ситуацію з українською мовою і її використання серед нащадків українських переселенців в Канаді див.: Chumak-Horbatsch R. *Language in the Ukrainian Home: Its Use in Ten Toronto Families Attempting to Preserve their Mother Tongue*. PhD Dissertation. – Toronto: University of Toronto, 1984; Kulyk Keefer J. *Gender, Language, Genre* // *Language in Her Eyes: Views on Writing and Gender by Canadian Woman Writing in English* / Ed. L. Scheier, S. Sheard, E. Wacel. – Toronto, 1990. – P. 164-172.

²⁵ Blodgett E.D. *Literary History in Canada: The Nation and Identity Formation*. – P. 33-47; Perkins D. *Is Literary History Possible?* – Baltimore, 1992. – P. 7.

²⁶ Kulyk Keefer J. *Recent Maritime Fiction: Women and Words* // *Studies in Canadian Literature*. – 1986. – Vol. 11. – № 2; Kulyk Keefer J. *Loved Labour Lost: Alistair MacLeod's Elegaic Ethos* // *Aliataire MacLeod: Essays on his Works* / Ed. I. Guilforf. – Toronto, 2001. – P. 72-83; Kulyk Keefer J. *Home Comings / Border Crossing: Travels through Imagined and Actual*

Worlds // *Dangerous Crossings: Papers in Transgression in Literature and Culture* / Ed. M. Loeb, G. Porter. – Uppsala, 1999. – P. 15-30; Kulyk Keefer J. *Personal and Public Records: Story and History in the Narration of Ethnicity* // *Tricks with a Glass: Writing Ethnicity in Canada* / Ed. R.G. Davis, R. Baena. – Amsterdam, 2000. P. 1-8; Kulyk Keefer J. *The Sacredness of Bridges: Writing Emigrant Experience* // *Literary Pluralities* / Ed. C. Verduyn. – Peterborough, 1998. – P. 97-110; Kulyk Keefer J. *From Dialogue to Polylogue: Canadian Transcultural Writing during the Deluge* // *Difference and Community: Canadian and European Cultural Perspectives* / ed. P. Easingwood, K. Gross, L. Hunter. – Amsterdam, 1996. – P. 59-70.

²⁷ Про ці процеси в рамках мультикультуралізму див.: Аропюк Н. *Ethnic Literature, Minority Writing, Literature in Other Languages, Hyphenated-Canadian Literature - Will It Ever Be "Canadian"?* // *Canadian Ethnic Studies*. – 1996. – Vol. 28. – № 1. – P. 1-7; Curtis L., Gupta D., Straw W. *Culture and Identity: Ideas and Overviews*. – P. 10; Tarnawsky M. "What is Told" in "The Green Library" // *Canadian Ethnic Studies*. – Vol. 31. – № 3. – P. 104-113.

²⁸ У одному з інтерв'ю вона призналася, що "do not know the language. I see myself as a Canadian-Ukrainian writer". Див.: *The Ukrainian Weekly*. – 1996. – Vol. LXIV. – №. 45.